

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

2019

MADUO: 70

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 9.

DITAELO LE TSHEDIMOSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)
KAROLO YA B: Tshobokanyo (10)
KAROLO YA C: Tiriso ya puo (30)

2. Araba dipotso TSOTLHE.
3. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
4. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.
5. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.
6. Tlola mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.
7. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.
8. Kabo ya nako e e tshikinngwang:

KAROLO YA A: Metsotso e le 50
KAROLO YA B: Metsotso e le 30
KAROLO YA C: Metsotso e le 40

9. Kwala ka mokwalo o o buisegang le ka mopeleto o o kannweng ke Lekgotla la Bosetšhaba la Puo ya Setswana.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa sethangwa se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA A (TEMANA)

1	Dikgang tsona di ne di sa tlhokege. Mo motseng o o mabapi mapodisa a ne a letse a phuruphutsa matlo a batswakwa mo bosigong jo bo fetileng. Go tlhotse go tshwerwe setlhodi mo sekgweng sa ba sa thuntshiwa sa bolawa. Basimane ba Bantsho ba le lesome go tswa kwa Aforikaborwa ba ba neng ba leka go tshabela mo Botswana, ba tshwerwe kwa molelwaneng, mme ba ya go latlhelwa kwa nokeng e e nyeumang dikwena. Kwa ntle ga ditiro tsa motse tse ba neng ba tshwanetse go thusa mo go tsona, banna ba ne ba tshwanetse go ya ikatisong ya letsatsi le letsatsi. Ba ne gape ba tshwanetse go tshabantsa dira tse di romelwang go ba tlhasela. Basadi le bana ba ne ba emela go bona fa ba boa kgotsa ba utlwa pego ya gore ba bolailwe kgotsa ba gobaditswe.	5 10
2	Dimpho o ne a setse a lapisitswe ke dikgang tse di botlhoko tsa letsatsi le letsatsi. Ka gone ba ne ba nna mo phaposing e le nngwe go ne go se ka moo di ka fapogang ditsebe tsa gagwe le fa a ne a sa batle go di utlwa. Go utlwa dilo tse di maswe letsatsi lengwe le lengwe go ne go sulafatsa pelo. Go ne jaanong go buiwa ka batho ba ba bolailweng le ba ba gobaditsweng go sa supuwe kutlobotlhoko. Ba bua ka go tlhoka maikutlo e kete ke dikgang tsa radio kgotsa thelebišene. O ka re di diragalela batho ba ba kwa kgakala kwa mafatsheng a ba sa a itseng. Ba ne ba bua e kete ga ba lemoge gore kotsi e gaufi thata.	15 20
3	Dimpho o ne a ile sedibeng a ile go ga metsi, o ne a setse a boa, a le gaufi le go tshwara tsela ya dinao e e lebang kwa gaabo fa a utlwa modumo wa sefofane. A leba kwa godimo. Di ne di le nne ka palo, tsona dikgwamolelo tse di neng di dirisiwa ke mapodisi le masole a Aforikaborwa. Di ne di tsamaya ka lebelo le le tshosang. Difofane di ne di latlha dibomo mo di fetang teng. Dimpho o ne a sa tlhole a di bona fa a utlwa modumo o o thibang ditsebe fa gaufinyana. A bona malakabe a mahibidu le botala kwa bokone jwa motse wa Mochudi. A se ka a tlhola a ema go bona gore ke eng se se swang. A taboga a rwele nkgo ya metsi, a fologela kwa gae. Mmaagwe o ne a setse a eme kwa kgorong a tshwere Kagiso le Bakwena ka matsogo. 'Dirang ka bonako. Re tshwanetse go tabogela kwa logageng!'	25 30 35

4	<p>'Ntshaleng morago,' a bua a taboga a tshwere Kagiso, mme Dimpho a tshwere Bakwena ka letsogo. Tsotlhe di ne di diragala ka bonako jwa legadima mo Dimpho a neng a tlhakane tlhogo. Dimpho a utlwa e kete sengwe se mmetsa mo godimo ga tlhogo. A wela fa fatshe. Metsotswana e ka nna mebedi kgotsa meraro, o ne a sa bone sepe fa e se lefifi le e keteng la bosigo jwa mariga. E rile fa a bula matlho, a leka go ema, a palelwa. A tsoga a itshwareletsa ka setlhare a kgona go nna ka marago. A utlwa maoto a gagwe a le tsididi e kete a wetse mo metsing. Mmaagwe o ne a leka go mo thusa, mme a tlhokometse gore basimanyana ba gaufi le ena. O ne a simolola go taboga gape gore a tsene mo logageng ba ise ba mo ntshe kotsi. Leoto la gagwe le ne le opa thata. A nna fa fatshe a palelwa ke go tsamaya. A utlwa a simolola go tsewa ke sedidi, tikologo ya nna letobo. Mongwe a mo tshwara ka letsogo, a mo emisa ka dinao a mo kopa gore a eme ka bonako. E rile ba santse ba leka go mo tsholetsa, ga wa bomo. Ga tsoga dithole. Mongwe wa basimane ba ba neng ba tshaba, a ema a supa helikopotara e e fofang gaufi le bona ka tlhobolo. Ya kgwa marumo e kete motho a kgwa dijo a sa di tlhafuna.</p>	40 45 50
5	<p>Logaga lo ne lo le lonnye thata, mme o ne a ipotsa gore ba tlile go nna jang ba sa hupelwe mowa. Fa medumo ya difofane e ntse e tla e lebile kwa logageng, batho ba ne ba simolola go lwela go tsena mo kgorong. Ba kgatlametsana, ba gogana, ba omanyana. Mongwe le mongwe a batla go tsena ena pele mo kgorong. E rile fa a ntse a batla mmaagwe ka matlho, a mmona a bua le mosadi mongwe, go bonala e kete o mo kopa gore a tsenye Kagiso le Bakwena mo logageng. Mosadi a tsaya Kagiso le Bakwena a ba tsenya mo logageng. Dimpho a swetsa gore ga a kitla a tsena mo logageng. Go ya ka ena go ne go sa thuse sepe go tsena mo teng. Ga ba kitla ba lekana botlhe. E bile ga a na maatla a go itsenya mo logageng. A ka nna a swela gongwe le gongwe.</p>	55 60 65

[E kwalolotswe sešwa go tswa mo go: *Bodiba jwa matlhomola*, DS Matjila]

1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Ditiragalo tse di mo temaneng e di diragalela mo nageng ya:

- A Aforikaborwa
- B Botswana
- C Logageng
- D Mochudi

(1)

1.1.2 Naya ditiragalo di le THARO tse di neng di tshwenya Dimpho mo motseng wa bona.

(3)

1.1.3 Naya ditiro di le PEDI tse banna ba motse ba neng ba tshwanetse go di dira.

(2)

1.1.4 Basimane ba Bantsho ba ba neng ba tshabela kwa Botswana ba feletse kae?

(1)

1.1.5 Mmaagwe Dimpho o ne a na le bana ba le kae?

(1)

- 1.1.6 Naya maina a basimanyana ba ga mmaagwe Dimpho. (2)
- 1.1.7 Ke eng se se neng sa dira gore Dimpho a tabogele kwa gae go tswa sedibeng? (2)
- 1.1.8 Dimpho o ne a gobetse karolo efe ya mmele? (1)
- 1.1.9 Malakabe a a kaiwang mo go temana 3, a ne a tholwa ke eng? (2)
- 1.1.10 A ke ntlha kgotsa ke kakanyo gore Dimpho o ne a fitlhelelwa ke dikgang tsa motse le fa a ne a sa di batle? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.11 Tihalosa gore mafoko a a reng 'ya kgwa marumo e kete motho o tlhatsa dijo a sa di tlhafuna' a kaya eng. (TEMANA 4) (2)
- 1.1.12 Goreng mmaagwe Dimpho a ne a sa batle basimanyana ba suta fa gaufi le ena? (2)
- 1.1.13 Fa o ne o le Dimpho, a o ne o tlaa pateletsa go tsena mo logageng? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)

[Se nopotswe go tswa mo inthaneteng ya Google Image]

- 1.2.1 Naya dintlha di le PEDI tse di farologanyang SETLHANGWA A le SETLHANGWA B. (4)
- 1.2.2 Tiro ya masole ke eng? (1)
- 1.2.3 Gareng ga SETLHANGWA A le SETLHANGWA B ke sefe se se bontshang maemo a a ritibetseng? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E tthagisa dintlha ka ga go babalesega mo ditseleng tsa Aforikaborwa le go ikatisa.

ELA TLHOKO: O tshwanetse go dira tse di latelang:

1. Sobokanya temana e ka go tthagisa dintlha di le SUPA ka ga dikgakololo tsa pabalesego mo ditseleng tsa Aforikaborwa le ikatiso ya mebele.
2. Kwala ka temana, o dirisa mafoko a gago, mme o sa latlhe bokao.
3. Boleele bo se fete mafoko a a 90.
4. Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
5. Kwala palo ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

SETLHANGWA C

Phila ke mokgatlo o o lebelelang pholo le botho jwa batho ka botlalo. Molebo wa Phila o simolola ka maitlomo a a amogelesegang a pholo, mme o feleetse ka botshelo jo boleele e bile bo itekanetse go botlhe.

Ka Phila batho ba rotloetsega go tsaya dikgato tse di kgethegileng, tse di totobetseng tsa go thibela, go tlhokomela kgotsa go alafa dintlha tsa pholo tse di tshosetsang pholo ya batho. Phila e na le dikgakololo mabapi le tshireletsego mo ditseleng, ikatiso ya mmele, dijo tse di itekanetseng, tiriso ya nnotagi le ya motsoko. Bojalwa le motsoko di kotsi mo boitekanelong jwa baagi. Motsoko o go tshwaetsa le fa o bapile le motho a o goga. E rotloetsa baagi go itlhokomela le go dula ba bolokesebile mo ditseleng. Bakgweetsi ba rotloediwa gore ba se itshele moriti o o tsididi fa ba lapile, mme ba emise dikoloi go kgwa mowa go se nene mo mafelong a a babalesegileng.

Baagi ba se ke ba tsamaya mo tseleng kana ba kgweetsa fa ba bo tshotse ka mpa tse pedi. Ba ba tsayang maeto a maleele ba rotloediwa go eta ba emisa ba ikotlolola maoto le go itlhabolola mo matlwaneng a boithusetso. Ka nkabo e le ngwana wa morago, bakgweetsi kana bapagami ba tshwanetse go berabera ditswalo tsa dikoloi ka metlha fa ba le mo dikoloing. Ba tlhokomele ka gale gore sekgala magareng ga dikoloi se lekane le fa ba ka tswa ba le mo maemong a pitlagano. Bakgweetsi ba se itetle go itewa tsebe ke motlotlo wa bapagami le e seng mogala wa letheke. Go ntsha pelo pelaelo, mokgweetsi a tlose dilwana tsa botlhokwa mo matlhong a batho, a bo a netefatse gore ditswalo di beraberilwe pele a suta mo go yona.

Phila ka e akaretsa botho jotlhe, e rotloetsa baagi go itshidila mebele makgetlo a le mararo go ya go a le matlhano mo bekeng. Mokgatlo o o rotloetsa baagi go itse seemo sa bona sa pholo, o oketsa matlhagatlhaga a mebele ya bona, go ja go go itekanetseng le go ikanyega mo ditlhareng tsa kalafi le loago lo lo sireletsegileng.

[Se fetoletswe go tswa go *Bukana ya Phila*, Lefapha la Pholo]

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO

POTSO 3

Sekaseka phasalatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA D

**SIRELE TSA NGWANA WA GAGO
KGATLHANONG LE MMOKWANE!**

Bonela ngwana wa gago (dikgwedi di le 6–59) moento wa sesolo kwa tleliniking e e gautshwane.

**LOAGO LO LO ENTILWENG KE LOAGO LO LO
SIRELETSE GILENG**

LETLHA 12–30 SEETEBOSIGO 2017

Fa o tlhoka tshedimosetso e ntsi ka ga mmokwane etela www.nicd.ac.za

health
Department:
Health
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

2030
NDP

Phila
FORWELTHA

unicef
for every child

[Papetlana ya tshedimosetso ya moento. *Lefapha la Pholo*, Seetebosigo 2017]

- 3.1 Phasalatso e, e ka ga eng tota? (1)
- 3.2 Lefapha le le tshegetsang letsholo le la moento ke la ...
- A Phila.
B NDP.
C Unicef.
D Pholo. (1)
- 3.3 Polelo e e reng 'loago lo lo entilweng, ke loago lo lo sireletsegileng', e dirisitswe go senola puo efe ya maikutlo? (2)
- 3.4 Tshedimosetso mabapi le bolwetse jo bo phasaladitsweng e ka fitlhelwa jang? (2)
- 3.5 Goreng tlhagiso ya 'sireletsa ngwana wa gago kgatlhanong le mmokwane', e ntshofaditswe? (2)

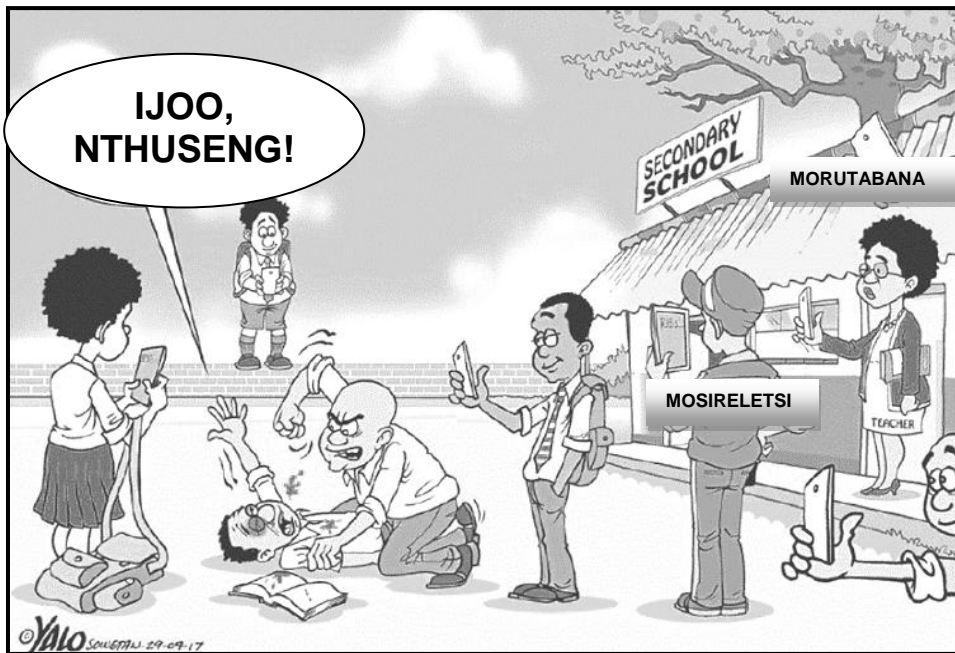
- 3.6 Nopola sekao sa lerui go tswa mo papatsong. (1)
- 3.7 Fetolela polelo e e latelang go nna modirisotaelo mo bontsing.
Sireletsa ngwana wa gago! (1)

(1)
[10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA E

[E nopotswe go tswa mo inthaneteng]

- 4.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.
Go latela molawana wa dikolo, ke kotlhao efe e e ka neelwang basimane ba ba lwang mo khathunung e?
A Go itewa.
B Go sekegiwa.
C Go tshegiwa.
D Go robadiwa. (1)
- 4.2 Khathunu e, e tthagisa maitsholo afe ka ga batho ba ba seng mo ntweng? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 4.3 Lefoko 'ljoo!' mo khathunung ke popego efe ya puo? (1)
- 4.4 Ke tiragalo efe e e senolang kobiso e e tlhagelelang mo khathunung? (2)
- 4.5 Sefatlhego sa mosimane yo o tsentseng letsogo mo kgetseng se senola maikutlo afe? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 4.6 Go ya ka wena, a o ka rotloetsa monnao go tsenda kwa sekolong se se tshwanang le se se mo khathunung? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

(2)
[10]

POTSO 5

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA F

1	Ngongorego ya kgosi mo motseng e ne e ntse e gola. Botemepedi ba ne ba feretlha batho ba ba tlhotlheletsa gore ba ile Matsheng. Boitumelo jwa gagwe mo motseng bo ne bo khutshwafala. Nako e ne e fela. Kwa lelapeng la ga mmaagwe Peolane, matshwenyego a go buisana le Peolane a ne a le mantsi: rraagwe Peolane jaanong o ne a le mo gae. Gape letshwenyo la ga Khumo le le sa feleng le ne le tlaa nna le tswela. Go ntse go le jalo, Matsheng a bona gore go thata go nna kwa ntle ga ga Peolane. A ya kwa go ena. Fa a goroga a kokota mojako, mme Peolane a mmulela a tlena. Fa ba sena go dumedisana, ba nna mo ntlong e e kwa pele.	5
2	'Peolane, go na le ditlhare di le pedi ka fa thoko ga tsela e e yang ntlheng ya moraka wa lona tse di siametseng gore re bonane fa go tsona mo maitisong ano ka nako ya kopadilalelo a phirima. Le <u>wena</u> o a lemoga gore mo lelapeng le ga go na sebaka se se siameng gore re bonane ka kgololosego. A o tlaa tla?' Matsheng a mmotsa.	10
3	Peolane a dumela ka go <u>ota</u> tlhogo.	15

[E nopotswe go tswa mo, *Legae Botshabelo*: LD Raditladi]

5.1	Nopola sekao sa 'ledirani' mo moleng 4.	(1)
5.2	Nopola polelwanakutu go tswa mo polelong e e ntshofaditsweng. (Mela 5 le 6)	(1)
5.3	Ke mofuta ofe wa letlhalosi le le ntshofaditsweng mo moleng 10?	(1)
5.4	Dirisa lekwawatshwana 'ntlheng' mo polelong e o itlhametseng yona go supa bokao jo bo farologanang le jo bo mo temaneng. (Mola 10)	(2)
5.5	Leinatswako le le ntshofaditsweng mo go mola 12 le bopilwe ka dipopego dife tsa puo?	(2)
5.6	Dirisa leemeditho le le mo go mola 12 mo polelong jaaka tlhalosi ya sediriso.	(1)
5.7	Naya lekaelagongwe la lefoko le le thaletsweng mo go mola 15 o bo o le dirise mo polelong e o itlhametseng yona.	(2)

[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30
PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO: 70